

Egyptolog Miroslav Bárta formuloval na základě studia dlouhých časových řad a srovnávacího studia vývoje civilizací teorii sedmi obecných zákonů. Sice ani s její znalostí nejspíš nemůžeme úplně předejít kolapsu, kterému podle řady indicií jako civilizace budeme čelit, můžeme ale náš vývoj alespoň částečně určit. „Můžeme zjistit, v jakém stádiu se nacházíme, a dlouhodobé trendy či problémy identifikovat. Poprvé v dějinách máme znalosti, technologie, komunikace a dostatečnou energii, a mohli bychom tak mít ambici náš vývoj ovlivnit,“ představuje prorektor Univerzity Karlovy Bárta svou teorii, právě formulovanou v knize *Civilisations: Collapse and Regeneration*.

Jste jedním z mála „neprávníků“, kteří si přečetli nový občanský zákoník. Podle vašich dřívějších veřejných vystoupení na vás nepůsobil moc dobře. Znamená to, že má české právo problém?

Můj názor je nutně laický. Přesto ale – zde je můj názor. Náš současný právní systém je nejen vysoce komplexní, ale také vysoce komplikovaný, což jsou dvě diametrálně odlišné charakteristiky. Existuje třeba nařízení Evropské unie, které do detailu popisuje, co je bota. Jako bychom byli nesvéprávní společnost plná dementů. Je to sice detail, ale ukazuje, jak funguje celek. Naše povinnosti a práva – schválně to říkám v tomto pořadí, protože pro mě jsou na prvním místě povinnosti – popisují dva základní předpisy: Ústava a Občanský zákoník.

Nemyslím si, že bych měl chudou slovní zásobu či špatné vzdělání, ale Občanský zákoník jako běžný občan této země neučtu. Právo má samozřejmě jako jakákoliv jiná věda svůj slovník a své myšlenkové postupy. Ale texty, které mají sloužit běžnému občanovi k tomu, aby pochopil míru svých povinností a práv a věděl, co smí a co nesmí, by měly být psány tak, aby je většina lidí mohla pochopit.

V 50. letech se rozběhla debata, kterou inicioval původem český právník a později antropolog, profesor antropologie na Yalské univerzitě, Leopold Pospíšil. Mluvil o implicitním právu. A na tom do jisté míry stojí každá společnost. Jde o soubor zvyklostí, standardů a postupů chování, které nikde nejsou kodifikovány, ale každý je zná a každý je respektuje. My jsme ale vytvořili společnost, kde to, co není napsáno, neexistuje a nemá hodnotu. Měli bychom mluvit o hodnotách, které nemusí být kanonizovány textem, a přesto jsou každému srozumitelné. Právě ty tvoří pojivo a hodnoty každé společnosti.

Je současné právo, které klade důraz na normativitu a regulaci, znakem toho, že civilizace spěje k určitému zlomu, ke kolapsu?

Čím více zákonů, tím méně práva. Do značné míry to může platit. Normativnost a nákladovost obslužnosti našeho právního systému je taková, že pro mě jako pro laika je na samé hranici udržitelnosti. Vezměte si, kolik soudních případů se vrací, protože se musí překvalifikovat. Ani právní profesionál tak nepochopil, v čem spočívá právní podstata toho či onoho případu. Právní systém je nepřehledný, řada nařízení jde proti sobě. Společnost spotřebovává stále více energie na svojí vlastní obslužnost a ne na to, aby dále rostla. Místo vizí a ambicí vytvořit funkční efektivní systém, si jen neustále kryjeme záda, aby někdo neudělal chybu, která nemusí mít funkčně žádný význam.

Našel jste při studiu vývoje společnosti a jednotlivých civilizací recept na to, jak tuto situaci zlepšit?

Celá léta jsem se zabýval studiem jednotlivých zákonitostí toho, jak se civilizace vyvíjejí. Vyplynulo z toho sedm zákonů, které, myslím, vystihují podstatu vývoje každé komplexní civilizace, včetně té naší. Jeden z těch zákonů například říká, že každá civilizace, která spotřebovává stále více energie jen na své zachování místo toho, aby rostla a hledala nové formy energie, jež jí umožní další růst, dojde i vzhledem k dalším faktorům do fáze kolapsu. Skokově se pak musí zjednodušit. Když vezmeme na vědomí zákonitosti vývoje civilizací, máme silný

nástroj k tomu případná rizika identifikovat a něco s nimi dělat. Vršit zákon na zákon, bez ohledu na to, kolik to stojí a co to dělá s etikou společnosti, je dlouhodobě devastující.

Zopakujme i pro účely tohoto rozhovoru, že ve svých teoriích nemluvíte o zániku civilizace, ale o jejím kolapsu, tedy určitém zlomu, transformaci.

Měl jsem teď na téma sedmi zákonů přednášku na Scrippsově ústavě na Kalifornské univerzitě ve Spojených státech. Vzhledem k pozdnímu přiletu jsem se ocitl v supermarketu, kde byla ulička dlouhá asi 30 metrů, jen se sýry a jogurty. Ta ulička je krásným příkladem možného kolapsu. Kolaps totiž ve společnosti obvykle neznamená zánik nebo vymření, ale to, že společnost může ztratit svou energii. Sýrů by tam pak nebyly stovky, ale třeba jen pět. Komplexita by pak byla někde úplně jinde.

Vezměte si, co všechno umožnil vynález parního stroje jako levný zdroj energie. A naopak Evropu po druhé světové válce či zánik Britského impéria, kdy energie nebyla. Ten příběh neznamená zkázu a zničení, ale situaci, kdy se systém, protože nemá energie nazbyt, navrácí do mnohem jednoduššího stavu. Procesy se pak přenastavují, aby systém mohl zase růst. Vzestup a krize jsou dvě strany jedné mince. Sedm zákonů poskytuje nástroj, abychom mohli krizi zčásti předcházet a připravit se na ni.

Sedm zákonů jste aktuálně formuloval ve své studii pro anglické vydání knihy Civilizace. Můžeme je rozebrat?

První zákon říká, že každá civilizace je definována v čase a v prostoru. Druhý zákon stanoví, že se civilizace vyvíjejí nelineárně, ale skokově, v duchu teorie přerušovaných rovnováh. Například v listopadu 1989 se vše změnilo během několika týdnů, kdy se Václav Havel stal prezidentem, což bylo ještě v říjnu pro většinu disidentů nemyslitelné. Ale můžeme poukázat i na francouzskou revoluci či takzvané arabské jaro. Lidé si totiž často pletou takzvaný spouštěč, kterým bylo třeba v případě poslední jmenované události upálení se Muhammada Buazíziho na tržišti, s příčinami, jež byly sociální a klimatické. Ani 17. listopad nebyl příčinou, systém byl připravený ke skokovité změně tak jako tak.

Jak zní třetí zákon vývoje civilizací?

Každá civilizace je charakterizována obecně uznávanými formami chování, hmotné kultury a realizací vizí, které ji spojují. Jde třeba o středověké katedrály, svobodný přístup k informacím, přístup ke každému jedinci jako ke svobodnému člověku, jenž má právo se realizovat. Možná to zní příliš abstraktně, ale všichni si vybavíme ten šok, když jsme viděli v plamenech například katedrálu Notre Dame.

Čtvrtý zákon říká, že pokud civilizace spotřebovává více energie, než je schopna vyprodukovat, spěje ke kolapsu. O tom jsme mluvili. Kolaps je ale jen přechodová fáze. Obvykle jde o transformační etapu.

Zákon pátý stanoví, že civilizace roste a upadá prostřednictvím svých vnitřních procesů. Ať již jde o úřednictvo, kvalitu institucí či roli elit, technologií či mandatorní výdaje.

Šestý zákon jsem nazval podle řeckého filozofa Hérakleita, který říká, že přesně ty faktory, které stojí na začátku vzestupu systému, jej nakonec přivedou ke krizi. Typicky rostoucí mandatorní výdaje. Na začátku století na ně dávaly nejvyspělejší země světa deset procent rozpočtu, dnes se směle blíží k 80 procentům, když tedy počítáme i kvazimandatorní výdaje, což bychom měli. Stejně tak nárůst byrokracie je nejprve pozitivní, poté ale spotřebovává mnohem více, než produkuje.

Nedávno proběhlo sezení Právnického klubu, na kterém ale někteří právníci říkali, že byrokracii vnímají vlastně i v současnosti pozitivně, protože hlídá některé standardy demokracie. Jak se na to díváte?

To není byrokracie, ale instituce. To jsou opět dvě zásadně odlišné věci. Máme nezávislý Ústavní soud, Nejvyšší soud a tak bych mohl pokračovat. Jinou věcí jsou ale počty úředníků. Toto je nutné sledovat v dlouhých časových řadách, k čemu to vede. Hérakleitův zákon tak, jak jsem jej formuloval, vlastně říká, že kolaps je zakletý v počátku systému.

Sedmý zákon pak stanoví, že když civilizace ztratí svou vizi i své implicitní právo, symboly a hodnoty, zaniká. Pokud elity přestanou dbát o společnost, tato kolabuje. Současná vláda je po hříchu první, která začala intenzivně řešit obrovský počet exekucí. A to je pro mě důsledek selhání politického systému. Tolik lidí se nemělo dostat do exekučních pastí. Pak přirozeně zaujmají různé strategie svého dalšího chování, a to i během voleb ve smyslu jejich volebních preferencí.

Když budeme mít vašich sedm zákonů v hlavě, můžeme kolapsu zabránit?

Aniž bych to přeceňoval, jsme první civilizací, která má šanci projít takzvaným sítím. To je vědecká teorie astrofyziků, kteří odpovídají na otázku, proč někde neexistuje jiná civilizace. Když se podíváme na naše současné problémy, ať již je to měnící se prostředí, ekologie či ubývající zdroje energie s patřičnou hustotou, nemůžeme je řešit na úrovni jednotlivých států. Naší ambicí by tak mělo být vytvořit takovou společnost, která se globálně shodne na prioritách této planety, ne nějakého národa, a to v těch oblastech, které jsou skutečně globální. Při zachování všech kulturních odlišností. Čím je totiž louka pestřejší, tím lépe vypadá i lépe přežívá. Pestrost světa je jeho síla.

Když sedm zákonů použijeme na analýzu naší společnosti, můžeme zjistit, v jakém stádiu se nacházíme, a dlouhodobé trendy či problémy identifikovat. Poprvé v dějinách máme znalosti, technologie, komunikace a dostatečnou energii, a mohli bychom tak mít ambici náš vývoj ovlivnit a předcházet smutným epizodám, nebo je alespoň moderovat. Cesta k těm zákonům trvala roky a nic lepšího jsem zatím nenašel. Ale jen čas rozhodne, co obstojí a co ne. Toto je můj způsob, jak uchopovat dějiny, s přesahem do současnosti. I když jsem to přirozeně neplánoval.

Příští rok byste měl vaši teorii sedmi zákonů věnovat monografii...

Chtěl jsem, aby byla teorie venku a v angličtině, popsal jsem ji tedy ve zkrácené podobě v knize *Civilisations: Collapse and Regeneration*, kterou právě vydala Academia. Kniha, kterou příští rok snad v nakladatelství Jota vydám, bude obsahovat sedm kapitol uvozených případovými studiemi, ty jednotlivé zákony dále vysvětlí. Bude to na 150 stran, aby si člověk mohl velice rychle udělat obrázek. Pak kniha vyjde také v angličtině.

Jak jste vlastně dospěl k této své metodě a k tomu, že se dějinami zabýváte v jejich komplexnosti?

Předně, nejsem myslím jediný. Původně jsem chtěl být vědec, egyptolog, archeolog, který se hrabe v písku a sedí v knihovně, nikdo ho pořádně nezná, nevybaví si, jak vypadá. Nenapadlo mě, že budu pronikat do veřejného prostoru. Ale jak jsem postupně pronikal do studia archeologie, historie a fungování staroegyptské civilizace, začalo mě zajímat, zda byla skutečně tak unikátní, nebo zda se civilizace vyvíjejí podobně. Už jako kluk jsem se totiž zajímal o to, jak vypadaly dějiny na Předním východě, v Jižní Americe a jak jinde.

Paralelně s tím se rozvíjela naše ambice v údolí Nilu, Súdánu a v egyptské Západní poušti udělat z archeologie co nejvíce totální vědu. Ve velké míře jsme tam začali vozit geofyziky, odborníky na satelitní snímkování a dálkový výzkum země, botaniky, antropology, geology a techniky. Zažíval jsem horká období, musel jsem ty lidi najít, pochopit jejich specifický jazyk a způsob uvažování a pak je všechny převést na jeden univerzální jazyk. Šlo nám o to pochopit, jak člověk funguje v prostoru a v čase při využívání různých technologických a mentálních nástrojů. V čase se to samozřejmě liší, ale má to vztah i k dnešku.

Třetím impulsem bylo zjištění, že všechno z minulosti a dlouhé časové řady – které mimochodem považuji za další strategickou věc, jedině archeologie a historie může totiž civilizace zkoumat od jejich vzniku, přes vrchol, krizi, transformaci a nový vzestup, to žádná jiná věda nemůže, proto říkám, že to je strategická věda tohoto století – směřuje k tomu, že je archeologie ve své podstatě velmi politická.

Popisuje procesy, myšlenky a rozhodování lidí a vyrovnávání se s tím, s čím se vyrovnáme i dnes. S novými technologiemi, novým náboženstvím či ideologií, proměnami vnějšího světa, globalizací, migrací, fungováním a nefungováním elit. Samozřejmě dnes máme nadstavbové věci, třeba sociální sítě, ve své podstatě ale civilizace řešily podobné věci. Jak si zjednodušit život, jak se domoci vyššího postavení, jak získat informace, lepší technologii či luxusnější zboží.

Jak si ale při znalosti těchto dlouhých historických řad vysvětluje současný postfaktický svět? To, jak rezonují i názory založené na zjevné nepravdě?

Zažili už jsme něco takového v historii?

Když ve společnosti upadají elity a vymizí přirozená autorita poznání a vědění, jsou to jevy, které se v libovolné formě objevují. Je tu volné působíště pro vyjádření, která vypadají, jak vypadají, bez jakéhokoli pocitu odpovědnosti. To kladu za vinu naší politice po roce 1989, která zdůrazňovala jen svobody a práva a už ne povinnosti. Lídři ale vyrůstají v těžkých a složitých dobách, které Evropa, naštěstí – a budme za to rádi – dlouho nezažila. Věřím ale, že povstane nová generace skutečných lídrů, která dá lidem naději, vizi a víru. Bez toho se žádná společnost neobejde a je to daleko důležitější než HDP.

Co teď plánujete?

Moje plány jsou různé. Miluji práci egyptologa a archeologa v terénu, také mě živí. Zároveň mám ambici hledat obecnější smysl toho, co dělám. Chci napsat knihu, o kterém jsem mluvil. A kromě toho chystáme na červen příštího roku obrovskou výstavu. Nemám pochyby o tom, že do té doby budu neustále na pokraji kolapsu, je to obrovský náklad práce pro všechny na ústavu.

Jde o výstavu v Národním muzeu, díky které budou v Praze k vidění nejzásadnější objevy českých egyptologů...

Pro naši vědu je to velmi důležité, přivést sem to nejlepší, co jsme v Egyptě objevili a udělali. V jedné větě, chtěl bych to všechno ve zdraví přežít. Přijde mi vlastně, že od doby, kdy jsem poprvé přijel do Egypta, mám unikátní možnost postupně z jednotlivých střípků poznání krásné vitráže. Třeba se jednoho dne dočkáme toho, že ta vitráž bude kompletní. Člověk by neměl dělat věci jen pro okamžitý efekt, i to si můžeme vzít ze starých civilizací. Každá civilizace, která ztratí vizi, má k řešení velký problém. A i tom je mých sedm zákonů. Současná doba zkrátka představuje mnoho výzev, na kterých mohou vyrůst noví lídři. Pokud totiž máte rád tento svět, svou práci a lidi kolem sebe, nemůžete to vzdát.